

ВПЛИВ ЕТИКИ БІЗНЕСУ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Мораль, як відомо, не субстанціональна, вона не має власного соціального носія, а об'єктивується в формах інших функціональних систем – економіці, політиці, праві, релігії, мистецтві, сімейно-побутових відносинах тощо. Однак мораль і етика – універсальні. Вони включають цінності і норми, які мають один і той же смисл, спрямований на формування і підтримку принципів гуманізму та демократії, утвердження культу людини й людяності. Суспільний прогрес характеризується суворою боротьбою добра і зла в якій в кінці-кінців перемагають позитивні цінності та орієнтації: любов, справедливість, доброзичливість, порядність тощо.

Економіка, яка задовольняє первинні потреби людського життя, є своєрідним полігоном на якому формуються, шліфуються не лише виробничі та ділові, а й морально-етичні принципи й норми, які згодом поширюються на інші сфери суспільного життя, і, не в останню чергу, на політичну царину – державне життя, місцеве самоврядування, боротьбу між політичними силами тощо. Як показує історичний досвід високорозвинених демократичних країн, саме етика бізнесу стала джерелом етики державної служби й основою культури владних відносин. Наприклад, у сфері державного управління США на початку ХХ ст. належної оцінки й творчого використання набули традиції ділової та виробничої етики: повага до працівника, його інтересів, відданість інтересам корпорації, турбота про довір'я клієнта, чесність у веденні справ, дотримання слова та повага до закону, соціальна відповідальність бізнесу перед місцевою громадою та країною в цілому [5, с. 12-13]. Однак етика бізнесу може мати й інші – вельми негативні ознаки, які особливо яскраво проявляються в період “дикого” капіталізму, коли відбувається первинне нагромадження капіталу й боротьба за ринки збуту. У цей період держава, весь політикум

повинні остерігатися згубного впливу деформованої, неадекватної моральним засадам бізнес-етики. Дослідницька група канадського професора Р. Петерсена на початку 90-х років минулого століття виявила ряд основних моральних проблем українських підприємців, які продовжують побутувати і в сучасних умовах. Це – комплекс неповноцінності, боязнь ризикувати; психологія переможеного ще до початку роботи і разом з тим сподівання на миттєві результати; рабська агресивність, нетерпимість, підвищена конфліктність, небажання йти на компроміси; психологія рантьє: не ототожнення себе з фірмою доки не досягнуто бодай середніх споживчих стандартів життя; прагнення накопичувати, а не інвестувати; потяг до обмеження конкуренції, кумівство, тіньові дії; прагнення урвати більше від пирога, який ще не спечений; відсутність іміджу ділової людини, що виявляється у стилі мислення, манері одягатися, поведінці тощо [2, с. 32-33].

Розходження моралі й ділової етики, тобто формування аморальної бізнес-етики значною мірою пов'язане з неспівпаданням цінностей моралі й етики: базовими цінностями моралі є совість, честь, чесність, порядність тощо, а етичними – активність, цілеспрямованість, діловитість, виконавча дисципліна, відповідальність та інші інтенціональні якості (інтенція – намір, мета, напрямок або спрямованість свідомої волі, почуття на який-небудь предмет). Тобто, заради досягнення власної мети особа може нехтувати моральними засадами, адже вони вимагають більше зусиль і часу. Однак нечесна ділова етика може давати лише короткотривалий ефект, оскільки нелегітимні дії рано чи пізно стануть відомими бізнес-еліті та широкому загалу і будуть засуджені громадськістю. Нечесний бізнесмен, який став політиком або спроможний істотно впливати на поведінку владних інституцій, несе загрозу державі, підриває довір'я до політичної системи, до демократії.

Проникнення тіньового капіталу у велику політику, злиття з нею, загрожують національній безпеці, на що постійно звертають увагу політичні експерти. Зокрема, член-кореспондент НАН України, головний співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса М.

Михальченко серед основних політичних ризиків у сучасній Україні, таких як нерозв'язана проблема розподілу функцій влади, брак консенсусу еліт, перманентне захоплення владного центру регіональними елітами, які в кожному конкретному випадку не схильні співпрацювати з іншими регіональними елітами, навіть київською, аморальність депутатського корпусу та ін., називає “взаємопов’язаність капіталу і влади, що перетворює капітал на владу, а владу – на капітал” [3, с. 4-5].

Неприпустимість поєднання підприємницької діяльності з державною службою застерігається українським законодавством. Однак лібералізація суспільного життя, а отже послаблення адміністративних важелів його регулювання, призвела до блокування принципу верховенства права. В Україні, як і в інших пострадянських республіках, почали формуватися численні неформальні інститути, які згодом (із середини минулого десятиліття) за своєю функціональною роллю стали визначати сутність політичних і економічних процесів. У суспільстві поширення набули такі асоціальні явища як тінізація економіки і політики, клієнтарно-патронажні відносини, непотизм, корупція тощо. Вони нерідко впроваджувались у життя шляхом свідомого замовчування чи двозначного трактування формальних інститутів. Якщо спочатку чисельні неформальні інститути виконували певну адаптивну й регулюючу роль, то згодом все більше проявлялась їх деструктивна дія.

В Україні, яка теж зазнала бум неформальної інституціоналізації, зміцнити адміністративну потугу держави, як це мало місце в Росії на початку нинішнього десятиріччя, не вдалося. Більше того, подальша лібералізація суспільних відносин після приходу до президентської влади В. Ющенка обумовила посилення корупції, клієнтелізму, поширення набув непотизм, (так зване “кумівство”), що призвело до ще більшої тінізації та олігархізації політики в центрі і на місцях. Цьому сприяв також перехід до пропорційної системи парламентських і місцевих виборів, при якій політичні партії та пов’язані з ними фінансово-промислові групи формують виборчі списки. В

результаті, підтримувані олігархами партії отримали істотне представництво у Верховній Раді України, а через неї – в органах виконавчої та судової влад.

Отже, лібералізація суспільного життя не призвела до формування дієвих демократичних інститутів; не утвердившись, демократія почала трансформуватися у видимість народовладдя. Одну із суттєвих причин неефективності демократичних реформ в Україні розкрив вітчизняний політолог О. Фісун у статті “Неопатримоніалізм проти демократії в Україні”. Український дослідник підкреслив, що принципове значення для трансформації соціуму має те, в яких умовах відбувається демократизація: до чи після формування модерної національної держави. Постколоніальні народи і держави характеризуються несконсолідованістю еліти навколо національної і державницької ідей. “Пострадянські міжелітні консолідації, – зауважує автор, – можна розглядати як певні картельні угоди з обмеження конкуренції й видавлювання “сторонніх” від участі в експлуатації публічних державних ресурсів, але аж ніяк не стратегічні домовленості про закріплення демократичних правил гри як єдино можливих” [6, с. 5]. Порівнюючи процеси формування європейських національних держав і раціонально-бюрократичні трансформації періоду раннього Нового часу і формування модерних держав після досягнення незалежності у державах Азії й Африки в другій половині ХХ ст., можна дійти висновку, що в постколоніальній ситуації демократичні інститути виконували роль зовнішнього фасаду політичної системи. Вони адаптувалися до напівтрадиційної логіки свого функціонування, в якій основну роль відіграють не офіційні, а неформальні відносини й зв’язки клієнтарно-патронажного типу. В умовах незакінченої раціонально-бюрократичної трансформації держави це веде до становлення сучасного патримоніалізму і неопатримоніалізму.

Неопатримоніалізм є продуктом суперечливої комбінації бюрократичних і патримоніальних норм. Офіційні особи займають посади в державних органах, маючи формально встановлені повноваження, однак їх здійснення відбувається, наскільки їм дозволяють обставини, не у формі служіння народу, а скоріше як

реалізація приватної власності. В Україні, як і в інших посткомуністичних країнах, відтворюється логіка неопатримоніального політичного процесу: “це не боротьба партійно-політичних альтернатив у рамках парламентського процесу, а боротьба різних фракцій неопатримоніальної бюрократії за монополізацію тих чи інших сегментів клієнтарно-патронажних мереж, їх зміну та перерозподіл” [6, с. 6]. При цьому принципове значення має змагання за прихильність і заступництво з боку глави держави, який стоїть на вершині неопатримоніальної бюрократичної системи.

Сьогодні в Україні актуальним є попит на “диктатуру закону” та відновлення адміністративного потенціалу української держави. З іншого боку, політична система повинна бути відкритою для позитивного впливу морально оновленої, цивілізованої бізнес-етики, яка набирає сили в сучасному українському соціумі. Важливою умовою цього процесу мають стати суворе дотримання принципу розмежування приватної власності і державної служби, відокремлення бізнесу від влади.

Істотною моральною проблемою сучасного українського суспільства є питання про міжкласову солідарність українців та патріотизм вітчизняного бізнесу. Про вульгарність і марнотратство “нових українців” ходить чимало анекдотів, які дуже нагадують російські оповідання про “нових руських”. Дослідник із Великобританії Е. Вілсон у монографії “Українці: несподівана нація” (2004) зазначає, що – “є чимало свідчень, навіть візуальних, про вакханалії представників нової еліти (оргії у стилі Римської імперії, на яких із великих тортів вилазять покриті шоколадом повії, величезні вілли під Києвом, позбавлені архітектурного смаку – деякі навіть у вигляді середньовічних замків, і таке інше). Втім, можливо, ці божевільні гулянки є ознакою невпевненості у завтрашньому дні” [1, с. 441].

Підприємницький клас, який був головним суб’єктом націєтворення у Великобританії, Франції, Італії, Німеччині та інших країнах світу, в Україні дистанціювався від народу; народ не довіряє йому, що аж ніяк не сприяє згуртованості українського соціуму. Тут варто згадати мудрі застереження і

поради видатного іспанського філософа Х. Ортега-і-Гасет, висловлені ним у праці “Безхребетна Іспанія”: “Національне здоров’я залежить від усвідомлення кожного з ... класів і цехів, що вони лиш невід’ємні частини одного суспільного тіла...

Тож необхідно підтримувати в кожному класі чи професії свідомість того, що довкола існує багато інших класів і професій, співпраці котрих вони потребують” [4, с. 156-157]. І далі: “...Партикуляризм класу набагато серйозніший симптом розладу, ніж рухи етнічного й територіального сепаратизму” [4, с. 158].

Без патріотичного підприємницького класу не може бути патріотичного правлячого класу, національної політичної еліти. Держава повинна сприяти вітчизняному товаровиробнику, а бізнес, зі свого боку, – проявляти більшу зацікавленість у реалізації культурних проектів, сприяти навчальним закладам, підтримувати українську мову, історичні пам’ятки, спільно з державою плекати національну гідність громадян України.

Література

1. Вілсон Е. Українці: несподівана нація / пер. з англ. – К.: Вид-во «К. І. С», 2004. – 551 с.
2. Гугін В. Етика ділової людини (проблеми формування). – Дніпропетровськ: Ін-т держ. упр. і самовр. при Кабінеті Міністрів України (Дніпропетровський філіал), 1994. – 41 с.
3. Михальченко М. Політичні ризики в сучасній Україні: виклики і відповіді // Політичний менеджмент. – 2007. – № 3. – С. 3–8.
4. Ортега-і-Гасет Х. Вибрані твори / пер. з іспан. – К.: Основи, 1994. – 420 с.
5. Рудакевич М. І. Етика державної служби (зарубіжний досвід). К.: Ультра, 2002. – 104 с.
6. Фісун О. Неопатримоніалізм проти демократії в Україні // Віче. – 2008. - №17. – С. 4–7.

Дані про автора:

Рудакевич Олег Михайлович – місце роботи: Тернопільський національний економічний університет, доцент кафедри філософії та політології, кандидат філософських наук, доцент; адреса навчального закладу: 46020, м. Тернопіль, вул. Львівська 11, ТНЕУ, кафедра філософії та політології; домашня адреса: 46001, м. Тернопіль, вул. Камінна 6, кв. 8, Рудакевич О. М.; тел. сл. – (8-0352) 43-60-61; тел. дом . – (8-0352) 52-10-97; тел. моб. – +38-050-106-38-02; e-mail:rud_om@mail.ru